

Μάριε «Μάνια» Νοβάκοβα: Μια επίτομη βιογραφία της γυναίκας του Νίκου Ζαχαριάδη

ALENA VITÁKOVÁ

Η ζωή και η πορεία του τιμητικού μέλους του Κομμουνιστικού Κόμματος Τσεχίας (ΚΚΤ) – της Μαρίας (Μάριε) Νοβάκοβα – είναι περίπλοκη και πολλές φορές δραματική. Η Μαρία Νοβάκοβα υπήξε από μικρή μια φλογερή σοσιαλίστρια και αργότερα συνέδεσε τη ζωή της με ένα πασίγνωστο πρόσωπο της ελληνικής ιστορίας – με το Νίκο Ζαχαριάδη, Γενικό Γραμματέα του ΚΚΕ. Η Νοβάκοβα υπήρξε μια ένθερμη σταλινίστρια και ποτέ δεν άλλαξε τη γνώμη της για το Στάλιν, ούτε μετά την XX. Ολομέλεια του ΚΚΣΕ το 1956. Η ζωή της προβαλλόταν σε πλαίσιο των τσεχοσλοβακικών, ελληνικών και γενικά ευρωπαϊκών γεγονότων και σημαδεύτηκε αρκετά απ' αυτά. Σίγουρα αξίζει μια μικρή και επίτομη βιογραφία για να μη χαθεί το όνομά της στο χρόνο.

Η Μαρία Νοβάκοβα γεννήθηκε στις 23 Οκτωβρίου 1907 στην Πράγα και ήταν μοναχοπαίδι. Οι γονείς της, η Μαρία και ο Άντονιν, δούλευαν ως εργάτες και όλη η οικογένεια έμενε στη συνοικία Μίχλε στην οποία κατοικούσαν τότε κυρίως εργάτες.¹ Εκεί η μικρή Μαρία πήγαινε στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο και ξεκίνησε αρχικά τη σταδιοδρομία της ως λογίστρια και ως εργάτρια στο εργοστάσιο RUPA το οποίο παρήγαγε στο μεσοπόλεμο γλυκίσματα και σοκολάτα.² Από την εφηβεία της ένοιωθε συμπάθεια προς το σοσιαλιστικό κίνημα λόγω της ταξικής της καταγωγής. Γι' αυτό μπήκε το 1926 στο νεοσύστατο ΚΚΤ.³ Τον ίδιο χρόνο ξεκίνησε να δουλεύει στα γραφεία του ΚΚΤ στην Πράγα ως γραμματέας. Η Μαρία ήταν χαρακτηριστικός εκφραστής της μπολσεβικικής ομάδας, η οποία έχει τα εξής χαρακτηριστικά: πρόκειται κυρίως για νέους ανθρώπους που απέτυχαν στις σπουδές ή στη δουλειά τους. Αυτοί οι άνθρωποι δεν είχαν πολιτικές εμπειρίες στο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, αλλά τους έτυχε να βρουν μια ευκαιρία να δουλέουν στο δίκτυο του ΚΚΤ. Γι' αυτό ήταν άπιστευτα αφοσιωμένοι στο κόμμα το οποίο τους έδινε το μεροκάματό τους. Οι Τσέχοι μπολσεβίκοι χαρακτηρίζονται από τις ορθόδοξες και σκληρές μπολσεβικικές ιδέες και μεθόδους καθώς επίσης και από την ασταμάτητη αντίσταση ενάντια στο καπιταλιστικό σύστημα που επικράτησε σε όλη τη μεσοπολεμική Τσεχοσλοβακία.⁴ Η συμπεριφορά της Μαρίας ανταποκρίνεται με όλα αυτά τα κριτήρια. Διανέμει στους δρόμους τα κομμουνιστικά και αντικρατικά φυλλάδια και περιοδικά με μεγάλο ζήλο και προσπαθεί πολλές φορές να πείσει τους πολίτες που κυκλοφορούσαν να αντιδράσουν. Ο ζήλος και η μαχητικότητά της την έκαναν να βρεθεί πολλές φορές στα κρατητήρια χωροφυλακής και αστυνομίας. Η πρώτη σύλληψή της απο την αστυνομία έγινε το 1926. Τότε διένεμε τα αντικρατικά φυλλάδια

¹ Národní archiv Praha (Εθνικό Αρχείο Πράγα), Καταγραφή πληθυσμού, έκθεση της Μάριε Νοβάκοβα.

² Συνέντευξη της Όλγας Διουρίσοβα (κόρη της Νοβάκοβα και του Ζαχαριάδη), 1^ο Νοεμβρίου 2009 στην Πράγα.

³ Το ΚΚΤ ιδρύθηκε το 1922 μετά το χωρισμό από το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Το 1929 έγινε μπολσεβικοποίηση του κόμματος, όταν τις ηγετικές αρχές του ΚΚΤ ανέλαβε μια σταλινιστική ομάδα γύρω από τον Κλέμεντ Γκότβαλντ. Η Νοβάκοβα ήταν από την αρχή πιστός οπαδός του Γκότβαλντ. Ιστορία του ΚΚΤ βλ. ΒΟΥΣΕΚ 1984, RUPNIK 2002.

⁴ RUPNIK 2002, 83–84.

που καλούσαν τους αναγνώστες να συμμετάσχουν σε ένα απαγορευμένο κομμουνιστικό συλλαλητήριο. Τότε κρατήθηκε από έναν αστυνομικό που την πήγε στο σταθμό χωροφυλακής στη γειτονιά Νούσλε. Η Μαρία αφέθηκε μετά την ανάκριση επειδή το ποινικό της μητρώο ήταν ακόμη καθαρό. Τον επόμενο χρόνο δυναμώνει η επαναστατική της δραστηριότητα και η Μαρία βρέθηκε τρεις φορές στην αστυνομία. Σε όλες τις περιπτώσεις επρόκειτο για διανομή της κομμουνιστικής εφημερίδας *Rudé právo* (Κόκκινο δικαίωμα) και των διαμαρτυρικών φυλλαδίων εναντίον της ακριβείας και φτώχειας. Την άνοιξη του 1928 πιάστηκε ξανά, επειδή στο τρένο τραγουδούσε αντικρατικά τραγούδια που κορόιδευαν τον τσεχοσλοβακικό στρατό. Τότε ήρθε σε σύγκρουση με ένα γιατρό που ταξίδευε στο ίδιο τρένο και της είπε, ότι στη Ρωσία δεν πρόκειται ποτέ και σε καμία περίπτωση να τραγουδούσαν τέτοια χυδαία τραγούδια. Η Μαρία αντέδρασε, δημιουργήθηκε ένας μικρός καυγάς και απάντησε ότι στη Ρωσία η ζωή είναι καλύτερη από την Τσεχοσλοβακική Δημοκρατία. Μετά απ' αυτό το μικρό τσακωμό βρέθηκε πάλι στο κρατητήριο. Τρεις μήνες αργότερα συνελήφθη όταν φώναζε το πρωί στη γειτονιά Μίχλε το κομμουνιστικό σύνθημα «Ζήτω η Σπαρτακιάδα!».⁵

Απο τα ντοκουμέντα της αστυνομίας βλέπουμε ότι η Μαρία Νοβάκοβα υπήρξε μια φανατική σοσιαλίστρια και για το λόγο αυτό έγινε γνωστή στους σταθμούς της χωροφυλακής και της αστυνομίας. Και αυτό το γεγονός την εμπόδιζε να αποκτήσει το διαβατήριο.⁶ Η Μαρία έκανε προσπάθειες να αποκτήσει το διαβατήριο από το καλοκαίρι 1928. Η αστυνομία απέρριψε την αίτηση λόγω της κομμουνιστικής της δράσης. Οι αστυνομικοί και οι γραμματείς της αστυνομίας την υποπεύονταν ότι σκοπεύει να επισκεφτεί τη Σοβιετική Ένωση. Η Μαρία έπεσε σε δυσμένεια των αρχών και φυσικά το κατάλαβε. Οι αστυνομικοί όμως είχαν δίκιο. Στις 4 με 19 Σεπτεμβρίου 1928 στη Μόσχα έλαβε χώρα το ΣΤ' συνέδριο της Γ' Διεθνούς. Πράγματι η Μαρία όμως δεν επηρεάστηκε από τη δυσμένεια εκ μέρους της αστυνομίας και πήρε την απόφαση να περάσει παράνομα τα σύνορα.⁷ Η αστυνομία της Τσεχοσλοβακίας φυσικά γνώριζε πολύ καλά από την αρχή της διεξαγωγής του συνεδρίου πως το όνομα μιας συμμετάσχουσας είναι Μαρία Νοβάκοβα.⁸ Σύμφωνα με το κείμενο της ανάκρισής της, η οποία έγινε από την αστυνομία αρκετά χρόνια αργότερα, η Νοβάκοβα δούλευε ως υπάλληλος στον τσεχικό κλάδο ενός διεθνούς εκδοτικού οίκου και τότε γνώρισε το Νίκο Ζαχαριάδη.⁹ Η γλώσσα επικοινωνίας

⁵ Σπαρτακιάδα ήταν μια μαζική αθλητική γιορτή των αριστερών νέων, στην οποία κάνουν όλοι συντονισμένα ασκήσεις σε ένα μεγάλο στάδιο.

⁶ Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου οι πολίτες της Τσεχοσλοβακίας μπορούσαν να αποκτήσουν δύο είδη διαβατηρίου για την Ευρώπη: α) για όλη την Ευρώπη χωρίς τη Σ.Ε. και β) για τη Σ.Ε. Η Μαρία υπέβαλε αίτηση να αποκτήσει το πρώτο διαβατήριο του οποίου η απόκτηση ήταν πιο εύκολη.

⁷ Το να ταξιδεύει κανείς από την Τσεχοσλοβακία στη Σοβιετική Ένωση ήταν πολύ σοβαρό πρόβλημα όσο και η απόκτηση της βίζας, βλ. LOMÍČEK 2009, 151–153.

⁸ Στη σοβιετική εφημερίδα *Ισβέστια* τυπώθηκε τότε φωτογραφία της αντιπροσώπου της ΚΚΤ με το όνομα Marusa Novotna.

⁹ *MA, Policejní ředitelství II – Prezidium 1931–1940 (Διοίκηση της Αστυνομίας, κεντρικά γραφεία 1931–1940), 42/Z-1/83, zpráva čs. vyslanectví v Aténách o příchodu Marie Novákové-Zachariadisové na ambasádu za účelem vydání pasu dne 30. 9. 1936. (Αναφορά της πρεσβείας της Τσεχοσλοβακικής Δημοκρατίας στην Αθήνα για την αίτηση της Μάριε Νοβάκοβα για απόκτηση προσωρινού διαβατηρίου που έγινε στις 30 Σεπτεμβρίου 1936).*

Μάριε «Μάνια» Νοβάκοβα

που είχαν μεταξύ τους ήταν η ρωσική. Μόλις επέστρεψε στις αρχές του 1929 η Μαρία στην Πράγα, η αστυνομία την επισκέφτηκε και την συνέλαβε. Στην ανάκριση την κατηγορούσαν οι αστυνομικοί ότι ξέρουν πολύ καλά για τη συμμετοχή της στο συνέδριο στη Μόσχα και της παρουσίασαν κάποιες πιθανές αποδείξεις. Η Μαρία αντέδρασε και τους απάντησε ότι δεν ήταν ποτέ ούτε στο εξωτερικό ούτε στη Μόσχα. Και όσον αφορά την κυρία Νοβάκοβα που δήθεν ήταν παρούσα στο συνέδριο τους εξήγησε ότι μάλλον πρόκειται για κάποια άσηπη γυναίκα που έχει το ίδιο όνομα¹⁰ και δεν έχει καμία σχέση μ' αυτή.¹¹ Η Μαρία αφέθηκε ελεύθερη ελλείψει αποδείξεων και ξαναρχίζει στην Πράγα να δουλεύει αφοσιωμένα για το κόμμα. Μετά από όλα αυτά η αστυνομία την παρακολουθούσε προσεκτικά και γι' αυτό έχουμε πολύ λεπτομερή σύνοψη των δράσεών της στο χρονικό διάστημα 1930–1934.

Τότε, το 1930, οργάνωσε μια γνωστή κομμουνιστική διαδήλωση στο χωριό Ράντοτιν (σήμερα μέρος της δυτικής Πράγας) και με την πράξη αυτή έμεινε στην ιστορία. Για την Κυριακή του Πάσχα οργανώθηκε από το ΚΚΤ ένα διαμαρτυριακό συλλαλητήριο και παρόλο που απαγορεύτηκε από την αστυνομία τα ηγετικά στελέχη του κόμματος διέταξαν να πραγματοποιηθεί η διαδήλωση. Η δραστήρια Μαρία προσπαθούσε να πείσει μαθήτριες από το σχολείο θηλέων στο Νούσλε (Πράγα 4). Πήγε αρκετές φορές στο σχολείο, όπου διένεμε φυλλάδια και κατάφερε να πείσει κάποιες κοπέλες να συμμετάσχουν στο συλλαλητήριο. Τελικά η Νοβάκοβα έπεισε αρκετές μαθήτριες και μια από αυτές ήταν και η Růžena Kuncová η οποία τραυματίστηκε στην κοιλιά από έναν χωροφύλακα. Στην ανάκριση που έγινε αναφέρει η δεκατριάχρονη κοπέλα ότι δεν είχε σκοπό να συμμετάσχει αλλά πείστηκε και επηρεάστηκε από μια κομμουνίστρια που λεγόταν Μάριε Νοβάκοβα. Από την άλλη πλευρά μετά από μερικά χρόνια σε ένα προπαγανδιστικό κομμουνιστικό φυλλάδιο του 1984 η ίδια γυναίκα μας αναφέρει τη Νοβάκοβα ως μια καθοδηγήτρια της κομμουνιστικής νεολαίας που τους μίλησε για το συλλαλητήριο σε μια συνάντηση νεολαίας. Τελικά γεγονός είναι ότι η Νοβάκοβα – είτε ως γραμματέας, είτε ως καθοδηγήτρια έπεισε τη νεαρή Kuncová να πάρει μέρος στο συλλαλητήριο. Το συλλαλητήριο στο Ράντοτιν που έμεινε γνωστό στην τσεχική ιστορία με ονομασία *Rudé letnice* (Κόκκινη Πεντηκοστή) έγινε τη Δευτέρα του Πάσχα στις 20 Απριλίου 1930. Οι ηγέτες του ΚΚΤ έδωσαν εντολή ότι στο μέτωπο της διαδήλωσης πρέπει να βρίσκονται γυναικόπαιδα, για να μην επιτευθεί η χωροφυλακή. Δυστυχώς όμως συνέβη μια μικρή σύγκρουση και μερικοί άνθρωποι τραυματίστηκαν.¹² Μια από τους τραυματισμένους ήταν και η Matylda Braunová-Reichová η οποία στα χρόνια του Β' παγκόσμιου πολέμου προσλήφθηκε στον εθελοντικό τσεχοσλοβακικό στρατό στη Σοβιετική Ένωση και ήταν μια από τις πρώτες γυναίκες που πολέμησαν στη μάχη του Σοκόλοβο.

¹⁰ Το επώνυμο «Νοβάκ, Νοβάκοβα» είναι το πρώτο σε συχνότητα εμφάνισης στην Τσεχία, καθώς επίσης και το γυναικείο όνομα «Μάριε» είναι από τα πιο διαδεδομένα.

¹¹ *NA, Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, κουτί 9295, N 14088/2, protokol z výslechu s Marií Novákovou ze dne 25. 2. 1929* (Η ανάκριση της Νοβάκοβα στις 25 Φεβρουαρίου 1929).

¹² *Letopisecká komise při MZ Praha-Radotín* (Τοπικό αρχείο της Πράγας-Ράντοτιν), fond Rudé letnice 1930 (φάκελος Κόκκινη Πεντηκοστή 1930), 2-061.

Η Μαρία Νοβάκοβα δεν τραυματίστηκε, αλλά σύμφωνα με τη μαρτυρία της κόρης της Όλγας πήγαινε συχνά στο νοσοκομείο. Η πληγωμένη Κuncová θυμάται ότι πολλοί συνάδελφοί της την πήγαιναν στο νοσοκομείο για αλλαγή γάζας. Είναι πιθανόν ότι η Νοβάκοβα ήταν μια από αυτούς τους συναδέλφους.

Η συμπεριφορά της Νοβάκοβα ήταν μετά από τη διαδήλωση ακόμα και πιο επαναστατική και δυναμική ενάντια στο κράτος. Μετά από την αποτυχημένη διαδήλωση διένεμε στην Πράγα κομμουνιστικά φυλλάδια με δικιά της ερμηνεία όσον αφορά τα προηγούμενα γεγονότα και καλούσε το λαό σε ανυπακοή. Μια πράξη από τη δράση της ήταν και η ομιλία της σε μαθητές στο σχολείο στο Písnice, όπου καλούσε τα παιδιά σε απεργία, καθώς επίσης και μια άλλη ήταν η φλογερή και αντικρατική ομιλία σε μια δημόσια συνάντηση που έγινε την περίοδο εκείνη. Για αυτές τις ομιλίες καταδικάστηκε σε φυλακή πρώτα για τέσσερις μήνες και αργότερα για δέκα μέρες επιπλέον.¹³

Την 1^η Ιανουαρίου 1932 μετά από επαναλειμμένη αίτηση η Μαρία απόκτησε διαβατήριο (σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες εκτός της ΕΣΣΔ) και αμέσως το εκμεταλλεύτηκε – έφυγε περίπου για ένα μήνα στην Ελλάδα για να βρεθεί με το Ζαχαριάδη.¹⁴ Μετά από την επιστροφή στην Τσεχοσλοβακία περνούσε πολύ δύσκολα – σταμάτησε να δουλεύει για τη γραμματεία του κόμματος και το 1932 εργαζόταν ως υπηρέτρια. Την ίδια χρονιά η αστυνομία εξέδωσε ένταλμα συλλήψεως για την ίδια επειδή αγνοούσε την καταδίκη η οποία είχε γίνει εδώ και δύο χρόνια. Βέβαια ήταν φυσικό να υπάρχει μέσα της κάποιος φόβος για τη σύλληψή της και για το λόγο αυτό κατέφυγε στη Σοβιετική Ένωση. Σύμφωνα με τα ντοκουμέντα της αστυνομίας λέγεται ότι είχε φύγει από τη χώρα ήδη έως τις 8 Φεβρουαρίου 1934.¹⁵ Την ίδια περίοδο (1933-1934) στη Μόσχα δούλευε ως καθοδηγήτρια και γραμματέας στα γραφεία του κόμματος και βρέθηκε ξανά με το Νίκο Ζαχαριάδη, ο οποίος όπως γνωρίζουμε υπήρξε Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ. Σύμφωνα με τις πηγές την περίοδο εκείνη ενώθηκαν και στην προσωπική τους ζωή. Ακόμη λέγεται ότι έκαναν γάμο με πλαστά διαβατήρια (και τα ονόματα στα διαβατήρια αυτά ήταν Βλάστα Κραουσόβα και Γιώργος Διμιτρίεφ). Στη συνέχεια γράφτηκαν επίσημα με το όνομα Διμιτρίεφ στα αρχεία του κράτους ως αντρόγυνο. Εκείνη την περίοδο η Μαρία (ή Μάνια όπως τη φώναζε ο Ζαχαριάδης) έμεινε έγκυος και στις 10 Οκτωβρίου του 1934 γέννησε το γιο τους, τον οποίο ονόμασαν Κύρο. Λίγο αργότερα ο Ζαχαριάδης αναχώρησε για την Ελλάδα λόγω των υποχρεώσεων που είχε ως ΓΓ του ΚΚΕ. Τον Αύγουστο του 1935 η Μαρία μαζί με το γιο τους τον ακολούθησε στην Αθήνα.¹⁶ Εκεί

¹³ NA, Policejní ředitelství Praha II (Διοίκηση της Αστυνομίας, Πράγα II), N 14088/2, trestní list Marie Novákové, zápis z 25. 4. a 7. 9. 1930 a 25. 2. 1931 (Ποινικό μητρώο της Μάριε Νοβάκοβα).

¹⁴ NA, Policejní ředitelství II – Prezidium 1931–1940 (Διοίκηση της Αστυνομίας, κεντρικά γραφεία 1931–1940), 42/Z-1/83, zpráva čs. vyslanectví v Aténách o příchodu Marie Novákové-Zachariadisové na ambasádu za účelem vydání pasu dne 30. 9. 1936. (Αναφορά της πρεσβείας της Τσεχοσλοβακικής Δημοκρατίας στην Αθήνα για την αίτηση της Μάριε Νοβάκοβα για απόκτηση προσωρινού διαβατηρίου που έγινε στις 30 Σεπτεμβρίου 1936).

¹⁵ Ο Κύρος γεννήθηκε στις 10 Οκτωβρίου 1934, άρα η Μαρία έπρεπε να έχει συλλάβει το παιδί περίπου τον Ιανουάριο του 1934. Έπρεπε ήδη να είχε φτάσει στη Σ.Ε. μέχρι τις αρχές του 1934.

¹⁶ ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ 2009, 180.

έζησαν μαζί περίπου για έναν χρόνο στον οποίο η Μαρία έκανε προσπάθεια με την ελληνική γλώσσα. Σύμφωνα με τη μαρτυρία της κόρης της μιλούσε σε καλό επίπεδο την ελληνική γλώσσα αλλά ήταν δύσκολο για αυτή να αφομοιώσει την ορθογραφία του γραπτού λόγου.

Το ΚΚΕ ήδη πριν επιβληθεί η δικτατορία του Μεταξά ήταν κυνηγημένο κόμμα. Για το λόγο αυτό αναγκάστηκαν να αλλάξουν ξανά το όνομά τους (σε Κάτρης) και ζούσαν σε ένα διαμέρισμα στο Παγκράτι.¹⁷ Λίγο αργότερα ήρθαν μεγάλα προβλήματα με τη δικτατορία του Μεταξά.¹⁸ Το ΚΚΕ έγινε επίσημα παράνομο κόμμα και οι αρχές της εποχής προσπάθησαν να συλλάβουν όλα τα σημαντικά στελέχη του κόμματος. Ο Ζαχαριάδης φυλαγόταν και δεν κυκλοφορούσε άσκοπα, αλλά στις 19 Σεπτεμβρίου του 1936 έπρεπε να πάει σε μια μυστική συνάντηση. Το μέλος του ΚΚ που τον περίμενε έχει ήδη γίνει πράκτορας της κρατικής αστυνομίας. Όταν έφτασε ο Ζαχαριάδης στο μέρος συνάντησης τον συνέλαβαν αμέσως. Ταυτόχρονα η Μαρία τον περίμενε στο σπίτι τους για δύο μέρες αλλά μάταια γιατί ήταν ήδη στα χέρια των αρχών. Η Μαρία κατάλαβε ότι κάτι δεν πάει καλά και βγήκε από το σπίτι τους για να ψάξει να τον βρει. Έβαλε το παιδί τους σε καρτσάκι, κάτω απ' αυτό έκρυφε μερικά χρήματα και κάποια άλλα χαρτονομίσματα τα τοποθέτησε κάτω από την κουβερτούλα του γιου τους. Στη συνέχεια πήγε βόλτα στο πιο κοντινό περίπτερο και αγόρασε μια εφημερίδα. Εκεί διάβασε ότι ο Ζαχαριάδης συλλήφθηκε και αμέσως έπαθε σοκ. Όταν συνήλθε λίγο, κατάλαβε ότι κάποιος της έκλεψε τα χρήματα που είχε κάτω από την κουβερτούλα του γιου της.¹⁹ Πήρε το καρτσάκι και πήγε αμέσως στην πρεσβεία της Τσεχοσλοβακικής Δημοκρατίας. Εκεί ζήτησε να της εκδώσουν προσωρινό διαβατήριο για την ίδια και για το παιδί της για να φύγει από την Ελλάδα διότι αισθανόταν κίνδυνο και για την ίδια μετά από σύλληψη του συζύγου της. Μετά από κάποια προβλήματα που αντιμετώπισε επειδή δεν είχε μαζί της τα απαραίτητα δικαιολογητικά της έβγαλαν τελικά το διαβατήριο και έφυγε για την πατρίδα της. Μόλις έφτασε στην Πράγα τη συνέλαβαν αμέσως διότι ήδη την καταζητούσαν από την περίοδο που είχε δραπετεύσει στη Σοβιετική Ένωση. Για κάποιο άγνωστο χρονικό διάστημα φυλακίστηκε και αργότερα αφέθηκε ελεύθερη. Μετά απ' αυτό ζήτησε νέο διαβατήριο αλλά μάταια διότι το ποινικό της μητρώο δεν ήταν καθαρό και υπήρχαν υποψίες από την πλευρά της αστυνομίας ότι ήθελε να δραπετεύσει πάλι στη Σοβιετική Ένωση.²⁰ Παρ' όλα αυτά κατάφερε να φύγει στη Μόσχα όπου βλέπουμε να εμφανίζεται το αργότερο μέχρι τις 24 Φεβρουαρίου του 1938, ημέρα κατά την οποία ανακάλυψε η αστυνομία ότι λείπει

¹⁷ NA, Policejní ředitelství II – Prezidium 1931–1940 (Διοίκηση της Αστυνομίας, κεντρικά γραφεία 1931–1940), 42/Z-1/83, zpráva čs. vyslanectví v Aténách o příchodu Marie Novákové-Zachariadisové na ambasádu za účelem vydání pasu dne 30. 9. 1936. (Αναφορά της πρεσβείας της Τσεχοσλοβακικής Δημοκρατίας στην Αθήνα για την αίτηση της Μάριε Νοβάκοβα για απόκτηση προσωρινού διαβατηρίου που έγινε στις 30 Σεπτεμβρίου 1936).

¹⁸ VITÁKOVÁ 2009, 312-317, VITÁKOVÁ 2010, 110–120.

¹⁹ Συνέντευξη της Όλγας Δουρισόβα (κόρη της Νοβάκοβα και του Ζαχαριάδη), 1^η Νοεμβρίου 2009 στην Πράγα.

²⁰ NA, fond Policejní ředitelství Praha II (Διοίκηση της Αστυνομίας, Πράγα II), N 14088/2, žádost Marie Novákové o nový cestovní pas (αίτηση της Μάριε Νοβάκοβα για έκδοση καινούργιου διαβατηρίου).

από τη χώρα. Στη Μόσχα βρέθηκε ξανά στους κόλπους του κόμματος όπου συνέχισε τη δράση της. Κατά τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου εργαζόταν στο ραδιόφωνο και συμμετείχε στην εκπομπή *Honoří Moskva* (Μιλάει η Μόσχα).

Όταν τελείωσε ο πόλεμος, αναχώρησε το ταχύτερο δυνατόν για την Ελλάδα το έτος 1946. Εκεί βρήκε το σύζυγό της ο οποίος είχε ήδη επιστρέψει από το στρατόπεδο συγκέντρωσης Ντάχαου.²¹ Έζησαν για μερικούς μήνες μαζί και την περίοδο αυτή η Μαρία έμεινε έγκυος με το δεύτερο παιδί τους.²² Τον καιρό εκείνο λόγω του εμφυλίου πολέμου της προτείνει ο άντρας της να φύγει για την Πράγα για να είναι πιο ασφαλής η ίδια και το παιδί, αλλά από την άλλη πλευρά λέγεται ότι υπάρχει και ένας λόγος ακόμη που της προτείνει αυτό. Είναι πολύ πιθανόν να επηρέασε το Ζαχαριάδη στην απόφασή του να προτείνει στη γυναίκα του να φύγει η νέα του σχέση με τη Ρούλα Κουκούλου, η οποία από τότε εμφανιζόταν ως νέα επίσημη σύζυγός του. Όμως στην ουσία ο Ζαχαριάδης ποτέ δε χώρισε και δεν πήρε επίσημα διαζύγιο από τη Νοβάκοβα.²³ Σύμφωνα με τη μαρτυρία της κόρης της η οποία μας αναφέρει χαρακτηριστικά: «... συνάντησα τη Ρούλα Κουκούλου στην Αθήνα τη χρονιά 1995. ... δε μου είπε ποτέ ότι ήταν παντρεμένη με τον πατέρα μου. ... η μητέρα μου ποτέ δε χώρισε από τον πατέρα μου και υπήρξε σε όλη τη ζωή της η επίσημη σύζυγός του. Όταν πέθανε ο πατέρας μου η μάνα μου έλαβε το αγγελτήριο του θανάτου του ως χήρα...»²⁴

Η Νοβάκοβα επέστρεψε τον Οκτώβριο του 1946 στην Πράγα και εξακολούθησε να μένει εκεί. Το Μάρτιο του 1947 γέννησε το δεύτερο παιδί τους, την κόρη τους η οποία ονομάζεται Όλγα. Μετά το 1948 σταμάτησε να δουλεύει και μεγάλωνε την κόρη της. Επίσης έγινε μετά από τη δράση της τιμητικό μέλος του ΚΚΤ και της δόθηκε κάποια σύνταξη από το κόμμα. Λόγω της δράσης της στο Β' παγκόσμιο πόλεμο μπορούσε να συγκαταλεχθεί μαζί με τους βετεράνους οι οποίοι είχαν κάποια προνόμια από το κράτος, αλλά η ίδια αρνήθηκε διότι στη λίστα των βετεράνων υπήρχαν στρατιώτες και πιλότοι που πολέμησαν στη Δύση και δεν επιθυμούσε να συγκαταλέγεται στην ίδια κατηγορία με αυτούς.

Το 1953 κινηματογραφήθηκε μια προπαγανδιστική ταινία η οποία λέγεται *Olověný chléb* (Ψωμί από μόλυβδο) και έχει σχέση με την απεργία (Κόκκινη Πεντηκοστή) που έγινε στο μεσοπόλεμο. Η Νοβάκοβα έδωσε κάποιες σημαντικές συμβουλές για τη σκηνοθεσία της ταινίας διότι υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της απεργίας και μπορούσε να καθοδηγήσει τους σκηνοθέτες σύμφωνα με τα γεγονότα που έγιναν στην πραγματικότητα.²⁵

Κατά τη διάρκεια της εισβολής του στρατού του Συμφώνου της Βαρσοβίας το 1968 η Νοβάκοβα ήταν πολύ θλιμμένη. Τότε η κόρη της την ρώτησε γιατί στεναχωριέται και εκείνη απάντησε χαρακτηριστικά «εκεί που πατά το πόδι του Ρώσου στρατιώτη δε φυτρώνει χορτάρι

²¹ Για τη φυλάκιση του Ζαχαριάδη στο Ντάχαου αναλυτικά ΠΑΠΑΝΙΚΟΣ 1999.

²² Συνέντευξη της Όλγας Διουρίσοβα (κόρη της Νοβάκοβα και του Ζαχαριάδη) 1^η Νοεμβρίου 2009 στην Πράγα.

²³ ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ 2009, 180-181, ΠΑΠΑΝΙΚΟΣ 1999, 75.

²⁴ Κείμενο συνέντευξης της Όλγας Διουρίσοβα (κόρη της Νοβάκοβα και του Ζαχαριάδη) από τον Κώστα Τσίβο, 2008.

²⁵ Národní filmový archiv Praha (Εθνικό Κινηματογραφικό Αρχείο Πράγα), τεχνικό σενάριο της ταινίας *Olověný chléb*, S-99-TS-2.

για 40 χρόνια». Παρόλα αυτά τα πολιτικά της πιστεύω και η πεποίθησή της παρέμεινε σταθερή στην κομμουνιστική και σταλινιστική ιδεολογία μέχρι το τέλος της ζωής της.

Λίγο πριν το τέλος της ζωής της την ταλαιπωρούσε η ηπατίτιδα και αργότερα διαπιστώθηκε ότι είχε πάθει και κίρρωση ήπατος. Τελικά οι ασθένειες την κατέβαλαν και η Μαρία Νοβάκοβα απεβίωσε στις 8 Ιουνίου του 1981.

Όλοι γνωρίζουμε ότι για το Νίκο Ζαχαριάδη υπάρχουν αρκετές βιογραφίες, ενώ για την Τσέχα γυναίκα του έχουμε απλές αναφορές.²⁶ Συμπερασματικά απ' ότι βλέπουμε η Νοβάκοβα υπήρξε ένα ιστορικό πρόσωπο με έντονη επαναστατική δράση στο χώρο της αριστεράς και εδώ έχουμε συγκεντρωμένα περιληπτικά μερικά στοιχεία από τη ζωή της τα οποία αποτελούν μια σύντομη βιογραφία για να μην παραμένει γνωστή μόνο ως γυναίκα του Ζαχαριάδη.

Βιβλιογραφία

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Λ. *Νίκος Ζαχαριάδης – η πορεία ενός ηγέτη 1923–1949*, Αθήνα 2000.

ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ Μ. *Πόλεμος και αίμα*, Αθήνα 2009.

ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ Α. *Η διαθήκη του Ζαχαριάδη*, Αθήνα 1986.

ΠΑΠΑΝΙΚΟΣ Β. *Ο Νίκος Ζαχαριάδης στο Ντάχαου*, Αθήνα 1999.

ΡΟΔΑΚΗΣ Π. *Νίκος Ζαχαριάδης*, Αθήνα 1987.

ΒΟΥČEK Μ. (επιμ.). *Dějiny KSČ v datech*, Praha 1984.

ΛΟΜÍČEK J. V zemi, kde...? Československá meziválečná veřejnost a cesty za poznáním SSSR. In: J. Mervart, V. Středová (επιμ.). *České, slovenské a československé dějiny 20. století IV*, Hradec Králové 2009, 151–153.

RUPIK J. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002.

SCHMINCK-GUSTAVUS CH. *Ντάχαου, Έλληνες κρατούμενοι και ο Νίκος Ζαχαριάδης*, Αθήνα 2004.

ΒΙΤÁΚΟΒÁ Α. Diktatur von Ioannis Metaxas: einige Aspekte des Regimes vom 4. August. In: M. Kulhánková, K. Loudová (επιμ.). *ΕΠΕΑ ΠΤΕΠΟΝΤΑ. Růžně Dostálové k narozeninám.*, Brno 2009, 312–317.

ΒΙΤÁΚΟΒÁ Α. Metaxasova diktatura v Řecku (1936-1941). In: *Historický obzor* 5–6, 2010, 110–120.

Letopisecká komise při MZ Praha-Radotín (Τοπικό αρχείο της Πράγας-Ράντοτιν)

Národní archiv Praha (Εθνικό Αρχείο Πράγα)

Národní filmový archiv Praha (Εθνικό Κινηματογραφικό Αρχείο).

²⁶ Σχετικά για το Ζαχαριάδη ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ 2000, ΡΟΔΑΚΗΣ 1987, ΠΑΠΑΝΙΚΟΣ 1999, ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ 1986, SCHMINCK 2004, και άλλοι.